

stupljeni u ovom zborniku, u svojoj tematskoj raznolikosti, znanstvenoj formi – od prikaza do izvornog znanstvenog rada, brojnim posezanjima za popularno kulturnom građom (napose filmom), te usvojem hermeneutičkim dosezima, dostižu potvrđuju riječi jednog od izdavača – kako nakon ove knjige ništa više neće biti isto. Iako dramatična i preuzetna,

ova se tvrdnja – spuštena na ravan kulturne analitike – može iščitati kao poziv da se istraživački odgovorno uđe u napokon otvoren prostor znanstvenoga dijaloga, neopterećenog, kako je navela Ines Prica u predavljanju zbornika, „emocionalnim investicijama onih koji su preživjeli socijalizam“.

Tea Škokić

Свијет се смањује, изучавање историје се шири

Trond Berg Eriksen, *Šta je istorija ideja?*, sa norveškog prevela Jelena Loma, Loznica: Karpos 2013, (175)

Историја идеја је дисциплина сродна интелектуалној историји, а може се схватити и као посебан приступ унутар интелектуалне историје. Њено дјелање јесте интердисциплинарно истраживање које свакако обухвата историју филозофије, историју науке и историју књижевности. Данас је историја идеја предмет на неколицини универзитета, од којих је први био шведски Упсала универзитет, гдје је историја идеја и науке постала посебан предмет године 1932. Термин је у првим деценијама XX в. сковао историчар Артур Лавцој (Arthur Oncken Lovejoy), професор филозофије на америчком Џонс Хопкинс универзитету, који је покренуо прво истраживање, предсједавао састанцима Клуба историје идеја и својим радом утемељио ову дисциплину. *Журнал историје идеја (Journal of the History of Ideas)*, настао још 1940. године, редовно излази из издавачке куће Универзитета Пен-

силванија и обједињује радове из историје филозофије, књижевности, умјетности, природних и друштвених наука, религије и политичке мисли.

У сусједству шведске пионирске катедре, Норвежанин Тронд Берг Ериксен (Trond Berg Eriksen, 1945) предаје историју идеја на Универзитету у Ослу. Од овог аутора више књига и уџбеника, учесника у писању и приређивању шестомне *Норвешке историје идеја*, 2003. стиже књига *Hva er idéhistorie?*, а десет година касније и у преводу Јелене Ломе на српски језик: *Шта је историја идеја?*.

Ова књига представља збирку есеја који расвјетљавају озбиљне и комплексне теме, пријемчиве јер се књига одликује питким и неоптерећујућим стилом писања, елегантним и виспирним хумором, умјереним обимом и добро промишљеном структуром. Књига се састоји из три цјелине којима претходи *Предговор*, у коме аутор открива да је историји

идеја као пољу изучавања и интересовања довело проучавање старих језика; наиме, сваки језик одражава засебан систем идеја. У *Предговору* су скициране цјелине које слиједе кроз неколико кључних мисли и питања – што се може схватити и као аргументација за одабрану структуру књиге.

Прва цјелина јесу *Рефлексије*, у чија се два поглавља историја идеја смјешта у контекст других културолошких дисциплина (којима је сродна или којима припада). У овој цјелини аутор излаже свој став да историја идеја, строго гледано, заправо није научна дисциплина, будући да нема себи својствену методологију и да нема краја темама / приступима које би један историчар идеја могао обрадити / одабрати. Иако се историја идеја отима стројој дефиницији, поглавље *Човечанства пут* ипак даје нешто прецизнију представу, издвајајући неколико типова истраживања и стављајући је у опозицију са опречним правцима у науци. Свједочанство о норвешком искуству свакако даје много материјала за размишљање о стању хуманистичких наука на нашем поднебљу. Наиме, Ериксен наводи да се савремена норвешка историја идеја развија као реакција на специјализацију хуманистичких наука на низ засебних дисциплина и као тежња да се избјегне позитивистичка неутралност и уклањање од вредновања. Надаље, Ериксенова мисао о историји идеја, као о правцу у оквиру хуманистичких наука који настоји да укаже на алтернативе материјалистичком схватању историје, може бити једна од идеја-водиља у даљем дефинисању историје идеја. Посебно мјесто се посвећује језику,

будући да језици разних народа гениришу различите мисаоне обрасце, али се и мијењају са културом коју тумаче и чије су оруђе. У поглављу *Благодети изучавања културе* скреће се пажња на значај тзв. „знања домаће производње“, уз образложење: „Но као прво, има нечег и у знању које произведеш сâм, а као друго, немогуће је вредновати, критиковати и разумети знање које начелно ниси могао сâм произвести!“ (стр. 48). Овај норвешки апел за активну научно-истраживачку дјелатност заиста је валидан и изузетно је драгоцјен у малим академским срединама каква је наша. Затим слиједе кратка али оштроумна промишљања о кључним појмовима какви су „култура“ и „наука“, у спрези са новијим актуелним појмовима, као што су „културна неписменост“ и „аутентичност“. Овдје бих издвојила ауторов осврт на савремену тенденцију „музеологизовања“ прошлости и значај туризма у конструисању прошлости.

Друга цјелина се назива *Примери* и у шест поглавља (есеја) илуструје како историја идеја представља мултидисциплинарно проучавање конкретних епизода и феномена. Мени нарочито интересантан први есеј „*Увек да одличан будем и све да надмашам друге*“ полази од горућих питања грчке мисли, као што су: част, срам, надметање, врлина. Аутор креће од суштинске важности такмичарског духа за грчку културу и умјетности, и закључује да је смисао европског класицизма био не опонашати, већ самјерити се са најбољим мјерилима – дометима грчке културе. У том смислу, надметање представља суштину преношења, а такмичарски однос је оно

што ће европској традицији класицизма обезбиједити континуитет. Поглавље *Рим као књига из историје* се на неочекиван, свјеж и духовит начин бави данашњим и пређашњим стањима културне баштине града Рима и односом градских власти и туриста према римским старинама. *Јулија и Ромео: конструисање љубави* је поље за испитивање разних односа: односа индивидуе и заједнице, супериорног и инфериорног, природе и културе, као и за суштинска питања слободе и судбине, слободе и одговорности. *Потиче ли све што ваља из Африке?* је поглавље посвећено критици Мартина Бернала (Martin Bernal), који пак у своје двије књиге (*Black Athena. The Fabrication of Ancient Greece*, 1987. и *Black Athena. The Archeological and Documentary Evidence*, 1991) критикује бјелачку, евроцентричну хегемонију и идеолошке митове о поријеклу западне културе у античкој Грчкој, а грчкој култури приписује египатско поријекло. Ериксен на почетку истиче важност и актуелност питања о поријеклу уопште, упозоравајући на чињеницу да питање културног поријекла има функцију културно-политичког питања о идентитету. Признајући Берналу улогу у јачању критичког отклона према увреженим верзијама историје, Ериксен аргументује свој став да Бернал често запада у негативни конструктивизам, фабрикујући мит са пансемитском поруком, који је, тврди Ериксен, лош одговор на негдашњи пангерманизам; томе у прилог иде и аргумент о Берналу као лошем етимологу-аматеру. У епилогу ове приче о идеологијама и културним стереотипима, аутор упозорава на изузетно важну чињеницу

о историји: она припада одређеном цивилизацијском пројекту и њено конструисање није нимало наивно. Што је пројекат „успјешнији“, то се његови мисаони конструкти лакше доживљавају као природне и једине разборите истине. Историја идеја управо у овој ситуацији, а под условом да различитостима приступа са њихових становишта, може дјеловати прогресивно, расијавањем сумње у оно наводно право и разумно (а историзовано), стварањем дискусије у областима у којима је она непожељна и у којима се критика и расправа сузбијају управо тврђом да је нешто „разумно“, „природно“, „нормално“. *Проблеми модернитета* се баве процесом модернизације, напретком технике и науке, а *Савремена историја* се враћа перспективама и тежиштима историје идеја, уз једну лијепу и прегнантну мисао: „Идентитет није нешто што поседујемо, већ поље које непрекидно обрађујемо“ (стр. 135).

Трећа цјелина књиге, *Идентитети*, успоставља двојак проблем идентитета – у случају испитивача и у случају испитиване грађе. Тако онај који тумачи грађу уједно испитује и самога себе и своје доба. Поглавље *Шта историчари идеја имају да кажу о Норвешкој?* пружа осврт на норвешке публикације значајне за ову област (поглавито на капитално дјело *Норвешка у деветнаестом вијеку*) и на модеран норвешки интелектуални живот уопште. Поглавље *Традиције и глобализација* тумачи историју идеја као (засада) саморефлексију Запада и дефинише проблем овако конципиране историје идеја: опасност да ова дисциплина служи да оправда надмоћ Запада. Аутор се

даље бави проблемом сасвим познатим етнолозима и антрополозима – тешкоћама утврђивања идентитета и културних разлика у времену хомогенизације глобалне културе: „Модерни свијет својом секуларизацијом, технификацијом и интеграцијом прети да избрише или маргинализује све локалне особености“ (стр. 163). Бавећи се питањем идентитета, Ериксен сматра да су идентитети – и природа и култура, и судбински предоређена датост и варијабла која зависи од одређеног дјелања, не губећи из вида да питање да ли је идентитет датост или конструкција бива у извјесној мјери и историјско питање. С обзиром на постојање чиниоца сопственог дјелања, испоставља се да је за образовање идентитета кључна слободна воља да се он гради. Избор индивидуе модерног свијета је такође и којим ће све колективним идентитетима припадати.

Уз све препоруке, ипак морам признати да сам од мислиоца који трезвено разматра евроцентричне / западне идеолошке конструкте и од писца који се зна језгровито изразити и при летимичном прегледу неке теме очекивала да се не изрази еуфемистички по питању европског империјализма. Аутор исправно примјећује (чини ми се, без горчине у гласу, упркос критици позитивистичког неутрализма на стр. 20) да ни Африка ни Азија не би данас тако добро познавале своју прошлост да није било европских мисионара и империјалиста. (Одабир ријечи је пажљив: с обзиром на позитиван контекст, у овој реченици нема колонијалних сила, али има мисионара.) Даље се каже: „Колонијалне силе нису само желеле да

приграбе богатства егзотичних народа, већ и да их контролишу учећи њихове језике и упознавајући им душу“ (стр. 51). И одмах затим: „Хоризонте више не ширимо како бисмо контролисали душе потлачених, већ да схватимо како је програмирано њихово друштво“ (стр. 51). Рекла бих да је Ериксен овдје остао, у најмању руку, недоречен. Наиме, он се не изјашњава *зашто* контролисати егзотичне народе и *зашто* схватати како је програмирано друштво потлачених. Мој став се у сваком случају сасвим уклапа у домен приказане књиге, будући да се у њој више пута скреће пажња на улогу идентитета, става, перспективе, залеђа тумача текста (и друге грађе) у самом тумачењу.

Књигу *Шта је историја идеја?*, Тронда Берга Ериксена, сматрам нарочито корисном за студенте постдипломских студија и за све истраживаче који прате савремене научне токове интердисциплинарног приступа. Ова збирка есеја се у неку руку приближава уџбенику по честим примјерима који поткрепљују јасно изнете идеје, као и по препорукама за читање, у којима се након сваког поглавља нађе од пет до десет корисних наслова. Читљивост књиге и јасноћа идеја су на завидном нивоу, чему је свакако допринијела Јелена Лома – млади али врсни преводилац. На иницијално питање (*Шта је историја идеја?*) аутор се непрестано враћа, дајући одговор из разних перспектива, илуструјући тако мноштеност ове дисциплине. Тако је ова књига свакако једна од првих које утиру пут ужем и прецизнијем дефинисању задатака,

домена и метода историје идеја. Још на једно питање Ериксен радо тражи могуће одговоре: то је питање односа природе и културе, на које књига нуди неколико занимљивих промишљања. Надам се да ће ова књига, као при-

мјер стручности аутора на пољима више сродних дисциплина, али и начитаности, животног искуства и ширине видика писца, наћи пут до заинтересованог читаоца.

Ђурђина Шијаковић

Никола Ф. Павковић, Студије и огледи из правне етнологије

Српски генеалогски центар. Етнологска библиотека. Посебна издања, књ. 7, Београд, 2014, 1–398.

Књига под насловом *Студије и огледи из правне етнологије* представља избор од 25 студија и огледа др Николе Ф. Павковића, редовног професора Филозофског факултета Универзитета у Београду (у пензији од 1997. године). Ти радови објављивани су претходно у домаћим и иностраним публикацијама (10 радова на страним језицима), а репрезентују опус проф. Павковића у временском распону од 40 година, од 1965. до 2005. године (том опусу проф. Павковић додаје и своје радове који настају ових година). Студије и огледи разврстани су у три тематске целине, које чине три дела књиге:

О појмовима *обичајно право и правна етнологија – антропологија* (стр. 13–98);

Племе, насеље и друге традицијске друштвене заједнице и њихово право (стр. 99–247);

Породица и својина (стр. 249–340).

После ових главних делова књиге дата је – уз биографску белешку о аутору – целовита библиографија

проф. Павковића (стр. 341–348), која садржи укупно 222 библиографске јединице (објављиване од 1957. до 2010. године). Међу њима су и обрађене енциклопедистичко-лексикографске одреднице (њих укупно 74): једна у *Енциклопедији Југославије* (Загреб 1965); 44 у *Социолошком лексикону* (Београд 1982); 11 у *Енциклопедији српске историографије* (Београд 1997); 12 у *Лексикону српског средњег века* (Београд 1999); шест у *Малој српској енциклопедији* (Београд 2008).

На почетку књиге је Увод (5–11), а на крају књиге је посебан додатак у виду опширног интервјуа, под насловом „Поглед на пређени пут. Разговор о животу посвећеном истраживањима у правној и социјалној етнологији“ (стр. 349–396), који је с проф. Павковићем водио његов ученик и следбеник на Факултету – др Слободан Наумовић. Уводни и завршни део књиге и библиографија чине, на неки начин, целину зато што заједно осветљавају животни пут, радну каријеру и укупно стваралаштво проф. Павковића, а дају